

Jolanta Skubisz

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Ludwik Malinowski *Wychowanie państwowe w drugiej Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2015, ss. 196

Autorem recenzowanej pozycji jest Profesor zwyczajny Ludwik Malinowski wywodzący się ze środowiska naukowego Akademii Pedagogiki Specjalnej, historyka i politologa, posiadającego wszechstronne przygotowanie historyczne oraz dogłębną znajomość współczesnych problemów pedagogiki.

Nowa książka profesora jest niejako kontynuacją jego naukowych zainteresowań, odnoszących się do problematyki kształtowania się ustroju w drugiej Rzeczypospolitej. W tym przypadku książka ta jest poświęcona analizie i ocenie zarazem systemu wychowania w okresie międzywojennym. Zastosowane tutaj przez profesora środki metodologiczne pozwoliły na trafne powiązanie w płaszczyźnie porównawczej ówczesnych dylematów wychowania systemowego ze współczesnością.

Recenzowana książka ma podwójne znaczenie. Z jednej strony spełnia wszelkie wymogi pracy naukowo-badawczej o charakterze interdyscyplinarnym, tzn. w zakresie historii, politologii, pedagogiki i prawa oświatowego. Z drugiej zaś strony praca stanowi bogate i udokumentowane źródło dyskursywnej walki dotyczącej kształtu wychowania w Polsce, a w szczególności kształtowania się idei i ideału wychowania państwowego w drugiej Rzeczypospolitej.

Słusznie wskazuje Ludwik Malinowski, iż w aspekcie metodologicznym sam termin „wychowanie państwowe” do dziś nie jest jednoznaczny. Dalej we wstępie recenzowanej książki trafnie podkreśla on, iż w literaturze pedagogicznej i historycznej bardzo często termin wychowania państwowego jest używany zamiennie i rozumiany jako wychowanie patriotyczne,

obywatelskie czy polityczne. Nie ma też jednoznacznej definicji wychowania państwowego i ściśle encyklopedycznego wyjaśnienia tego terminu. Profesor podkreśla tutaj, że jest ono głęboko różniące się w porównaniu z wychowaniem narodowym i całkowicie przeciwstawne wychowaniu socjalistycznemu. Współcześnie są też liczne nieporozumienia, a nawet sprzeczności, zarówno wśród historyków, jak i pedagogów co do ocen i znaczenia wychowania państwowego.

Jak sam profesor w książce podkreśla jest ona próbą omówienia zagadnień związanych z wychowaniem państwowym, z uwzględnieniem stanu współczesnej wiedzy pedagogicznej i historycznej. Niewątpliwie próba ta jest na wszech miar udana i budząca przekonanie, że będzie ona dla profesora pozytywnym i owocnym impulsem badawczym w kontynuowaniu zainteresowania przedmiotową problematyką.

Generalnie Ludwik Malinowski co zresztą wynika z tytułu samej książki, zajmuje się in sensu stricte genezą, uwarunkowaniami społecznymi i politycznymi oraz przesłankami teoretycznymi idei i ideału wychowania państwowego, jako jednego z modeli (systemu), oprócz wychowania narodowego w okresie międzywojennym.

W tym miejscu należy szczególnie podkreślić staranność historyczną profesora, który stara się omawiane zagadnienie wychowania państwowego opisać i oceniać z punktu widzenia ówczesnych realiów społeczno-politycznych państwa.

Otóż należy tu uwzględnić fakt, iż odradzające się państwo polskie, po ponad stu dwudziestu latach absencji na mapie Europy, potrzebowało stworzenia modelu obywatela gotowego budować ojczyznę, bez względu na trudności. Po I wojnie światowej trudno było mówić o jednolitym społeczeństwie na terenach nowo powstałego państwa polskiego. Naród polski przetrwał wprawdzie germanizację i rusyfikację, ale był kształtowany przez trzy różne zabory, które różniły się nie tylko kulturowo, lecz także ekonomicznie. Co więcej, ziemie polskie zamieszkiwały grupy ludności, które z punktu widzenia narodowego były sobie obce. Podstawową trudnością, jaką napotykali twórcy programu wychowawczego, był wielonarodowościowy charakter państwa, który stanowił źródło wielu napięć i konfliktów. Granice ustalone w 1922 roku obejmowały tereny zamieszkiwane przez ludność różnego pochodzenia. Polscy stanowili odsetek dominujący, około 65 proc. Pozostałe 35 proc. stanowili Ukraińcy, Żydzi, Białorusi, Niemcy, Rosjanie, Litwini oraz Czesi. Różnorodność narodowa pociągała za sobą odrębność zarówno religijną, jak i kulturową.

Autor pracy w sześciu rozdziałach stara się w sposób systemowy opisać uwzględniając wyżej wskazane realia społeczno-polityczne role i znaczenie idei i ideałów wychowania w drugiej Rzeczypospolitej. Zaznaczyć w tym miejscu należy, że każdy z rozdziałów jest wyczerpujący, przytłaczający przykładami poglądów poszczególnych, wiodących przedstawicieli ówczesnej nauki pedagogicznej i myśli politycznej (politologii). Autor nie kryje jednak własnych poglądów, które racjonalnie uzasadnia. Są one przekonujące, choć w kilku kwestiach dyskusyjne. To cenny walor książki.

I tak w rozdziale pierwszym, który de facto jest teoretycznym wprowadzeniem do recenzowanej książki profesor odnosi się do współczesnej terminologii, dotyczącej istoty i celów wychowania. Podkreśla się tutaj słusznie, iż wychowanie ma charakter historyczny. Wśród wszystkich pojęć pedagogicznych wychowanie jest jednym z trudniejszych do zdefiniowania. Wynika to z faktu, że dotyczy materii, w której toczy się długotrwały spór naukowy, o dużych konsekwencjach praktycznych. Wywiera na jego definiowanie wpływ wiele przeciwstawnych czynników. Z drugiej strony jest to termin ważny i ciągle definiowany od nowa.

W tymże rozdziale opisuje się i ocenia poglądy interpretacyjne w ramach współczesnej teorii wychowania, zagadnienia dotyczące różnic pojęciowych między pedagogiką a pedagogią, relacjami ideologii i wychowaniem. Analiza literatury poświęcona teorii wychowania zarówno przedwojenna jak i współczesna różnie klasyfikuje definicje wychowania, różnie ją klasyfikując. Jedne z nich mają rodowód psychologiczny lub socjologiczny, inne zaś wywodzą się z założeń światopoglądowych i aksjologicznych. Słusznie podkreśla się w książce, iż tendencje do nowego określania pojęcia wychowania i jego istoty nasilają się zwłaszcza w okresie głębszych zmian ustrojowych w danym państwie oraz globalnych przeobrażeń ekonomiczno-technicznych, społeczno-politycznych w świecie.

Analiza literatury i piśmiennictwa dotyczącego wszelkiego rodzaju aspektów wychowania zarówno w okresie przedwojennym jak i współcześnie pozwala na zwrócenie uwagi, iż stosowane są tutaj terminy idei i ideału wychowania. Tymi terminami posługuje się także profesor np. we wstępie i w rozdziale drugim. Otóż używając tychże terminów nie określa się wprost treści danego pojęcia. Na pewno nie są to pojęcia tożsame w treści i znaczeniu a niestety są one używane zamiennie.¹ Mamy tutaj do czynienia

---

¹ Według Słownika Języka Polskiego idea to: 1) pomysł lub plan realizacji czegoś, 2) pogląd, wzór i postawa typowa dla jakiejś epoki, kultury lub grupy ludzi, 3) w ujęciu filozoficznym jako nieformalny byt przeciwstawny rzeczom, które postrzegamy zmysłami

z terminami o nieostrych i przejrzystych zakresach pojęciowych, albowiem ich treść kształtuje się w złożonym procesie materializacji idei wychowania w ideał danego rodzaju wychowania.

Po wskazanym wyżej rozdziale autor książki podzielił ją strukturalnie w trzy umowne części, tj.:

1. Zagadnienia dotyczące dylematów wychowawczych dotyczących drugiej Rzeczypospolitej.
2. W części drugiej – całościowego i kompleksowego opisu istoty wychowania państwowego (rozdział trzeci), a zatem roli państwa w wychowaniu (rozdział czwarty) oraz zagadnienia dotyczące realizacji procesu wychowania państwowego (rozdział piaty).
3. W trzeciej części książki zagadnienia dotyczące realizacji ideału wychowania państwowego z perspektywy współczesności (rozdział szósty).

Pracę wieńczy autorefleksja dotycząca znaczenia doświadczeń w kształtowaniu określonych ideałów wychowawczych z okresu międzywojennego na współczesne poszukiwania jak najlepszych i optymalnych rozwiązań w procesie definiowania istoty wychowania i jej celów.

W części dotyczącej dylematów wychowawczych w drugiej Rzeczypospolitej profesor to zagadnienie charakteryzuje przez pryzmat kształtowania się idei i ideałów wychowania państwowego oraz narodowego. Podkreśla się tutaj, że źródłem ideałów wychowawczych drugiej Rzeczypospolitej była idea narodowa, ukształtowana za czasów Polski szlacheckiej, a wzmocniona podczas zaborów. W świadomości społecznej Polaków dominował model Polaka-katolika. Odzyskanie niepodległości dało szansę na eksponowanie swej tożsamości narodowej, skrycie pielęgnowanej i przekazywanej z pokolenia na pokolenie w okresie zaborów. Co istotne, od samego początku ruchy nacjonalistyczne i grupy skupione wokół endecji promowały hasła dążące do całkowitego utożsamienia polskości z katolicyzmem. Wyrazem tego były programy polonizacji i katolizacji.

---

oraz idea jako pojęci odpowiadające rzeczy znajdującej się w umyśle człowieka, np. idea dobra (Słownik Języka Polskiego, t.2, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 108-109). Natomiast powszechnie w literaturze i praktyce pedagogicznej przyjmuje się, iż ideał wychowania jest to ogół norm i celów wpływających na działalność wychowawczą, oraz ustalony bądź przyjęty wzorzec osobowy, którego właściwości uważa się za bez zarzutu i godne do naśladowania dlanłodego człowieka. Niewątpliwie ideał danego rodzaju wychowania jest rezultatem materializacji idei danego rodzaju wychowania.

Idealy wychowawcze drugiej Rzeczypospolitej były kreowane przez różne podmioty. Wymienić tutaj można ideał dobrego chrześcijanina propagowany przez instytucję Kościoła katolickiego, dobrego obywatela kreowany przez państwo polskie, ideał narodowy Narodowej Demokracji (największej partii nowo powstałej Rzeczypospolitej) oraz ideał państwowca w czasie sanacji.

Część druga pracy zawiera konkretny desygnat, jaki wynika z tytułu książki tj. „wychowanie państwowe w drugiej Rzeczypospolitej”. Otóż tylko takie podejście metodologiczne pozwoliło łącznie w trzech rozdziałach profesorowi opisać i ocenić w sposób harmonijny i całościowy poszczególne zagadnienia (w rozdziale trzecim, czwartym i piątym) dotyczące poszczególnych aspektów idei i ideału wychowania państwowego.

Przedstawia się tutaj argumenty przemawiające za stworzeniem modelu wychowania państwowego, nieograniczającego rozwoju kulturowego i pluralizmu wyznaniowego mniejszości na ziemiach polski. Za tą ideą ujął się Józef Piłsudski i tuż po przewrocie majowym rozpoczęto prace nad nowym wzorem wychowawczym. Koncepcja wychowania państwowego sanacji zakładała wykształcenie obywatela bojownika-pracownika, który miał mieć zapewnione warunki nieskrępowanego rozwoju kulturowego, nieograniczoną swobodę religijną i pomoc w rozwoju ekonomicznym. Kształcenie miało dostarczyć państwu pracowników lojalnych i ofiarnych, niezależnie od pochodzenia i wyznania.

W ramach konkurencyjnego wychowania narodowego, nie było ono przez sanację negowane, ale uważane za nieadekwatne do istniejącej sytuacji. Idea wychowania państwowego zakładała kształtowanie postawy lojalności wobec państwa oraz szacunku dla symboli narodowych i władz.

Idea wychowania państwowego w Polsce była wcielana w życie w latach 1930-1936. Aby zrealizować ideę nauczania i wychowania państwowego sanacja potrzebowała tutaj stosownej reformy szkolnej. Przeprowadzona została ona przez Janusza Jędrzejewicza, który pełnił funkcję ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Reforma ta została wprowadzona w oparciu o ustawy z 1932 roku – o ustroju szkolnictwa i z 1933 roku - o szkołach akademickich. Zasady tej reformy były wdrażane od lipca 1932 roku, w której zasady obowiązywały do 1948 roku. Szczególną zaletą tej części pracy jest ukazanie praktycznie wszystkich przedstawicieli myśli idei wychowania państwowego takich jak: Kazimierza Władysława Bartela, Gustawa Karola Dobruckiego, Sławomira Czerwińskiego, Józefa Chałasińskiego, Adama Skwarczyńskiego, Stanisława Seweryna i innych.

Autor recenzowanej książki także tutaj w rozdziale piątym przedstawia niejako definicję i zasady ówczesnej polityki oświatowej i rolę państwa w kreowaniu tej polityki. Uzupełnia to także przedstawiona przez profesora analiza prawa oświatowego tegoż okresu.

W części trzeciej profesor w sposób bardzo przejrzysty dokonuje podsumowania wszelkiego rodzaju trudności i przeszkód w realizacji całościowej reformy Jędrzejewiczowskiej, słabości jej założeń programowych, przyczyn braku jej realizacji. Generalnie profesor tutaj w sposób obiektywny odnosi się do upadku idei i ideału wychowania państwowego oraz doświadczenia płynące z tegoż faktu dla kreowania i procedowania określonych współczesnych idei wychowania w ideały wychowawcze.

Konkludując, recenzowana książka Ludwika Malinowskiego jest kolejną cenną pozycją w dorobku naukowym profesora, mająca bezsporne walory i wartości dydaktyczne przydatne dla studentów pedagogiki, politologii i prawa oświatowego. Po książkę powinni sięgnąć nie tylko studenci, lecz także kadra profesorska, nauczyciele i przedstawiciele środowisk politycznych.